

Virkelige indsigter - et svar til Erich Klawonn

*Af Søren Harnow Klausen
Syddansk Universitet*

Erich Klawonns kritik giver mig en kærkommen lejlighed til at uddybe nogle af synspunkterne i *Reality Lost and Found. An Essay on the Realism-Antirealism Controversy* (Odense 2004; herefter *RLF*) og give en overordnet karakteristik af bogens projekt. Flere af indvendingerne er ganske typiske, så selv om jeg ikke finder dem helt træffende, viser de i hvert fald at der er behov for yderligere præciseringer. De giver mig også anledning til at lufte nogle *second thoughts* som jeg har gjort i mig i de tre år der er gået siden jeg færdiggjorde bogen.

Et uløseligt, men overkommeligt problem

Klawonn skriver at ”det ville være yderst opsigtsvækkende, ja, faktisk intet mindre end en filosofisk verdenssensation”, hvis jeg – i modsætning til alle andre – var i stand til at løse det klassiske omverdensproblem (”Virkeligheden tabt på gulvet”, [s. 1]). Jeg er helt enig. Et gennemgående tema i *RLF* er netop at man ikke kan gøre sig håb om at levere en sådan løsning. Jeg afviser at der kan gives et knockout-argument for realisme, og jeg gør meget ud af at vise hvorfor selve ideen om en definitiv gendrivelse af idealismen er forfejlet og noget nær inkonsistent. Og selv efter at have præsenteret et komplekst argument for realisme og undersøgt ganske mange positioner og problemer, påpeger jeg at diskussionen stadig langt fra er til ende.

Men hvis jeg ikke forsøger at løse omverdensproblemet, hvad gør jeg da? Jeg forsøger at formulere et passende svar på det – at bestemme hvilken holdning det er mest rimeligt at indtage i diskussionen. Det sker i form af en vurdering af hele den ”dialektiske situation”, altså de mange forskellige ting der taler – eller menes at tale – for og imod henholdsvis en realistisk og en antirealistisk virkelighedsopfattelse. Metodisk minder dette en del om det der kaldes at tilstræbe en ”refleksiv ligevægt” og f.eks. kendes fra Rawls’ politiske filosofi. En væsentlig del af projektet består i en slags rationel rekonstruktion af common sense, en fremgangsmåde som Klawonn selv har benyttet i flere

sammenhænge. Blot ser jeg mig ikke i stand til at præsentere et lige så brudløst, uproblematisk billede af common sense som Klawonn tenderer til. Vores realistiske common sense er rationel og forsvarlig, men ikke uden mindre klare og sågar lettere mystiske aspekter, dvs. kameler som man tvinges til at sluge at hensyn til den samlede ligevægt eller overordnede plausibilitet.¹ Endvidere benytter jeg en ”del og hersk”-strategi, idet jeg viser at vi har meget gode grunde til at afvise en hel række specifikke former for antirealisme, herunder nogle af de mest populære. Det er selvfølgelig ikke tilstrækkeligt til at godtgøre realismens sandhed, men stiller den dialektisk set væsentligt bedre.

En *løsning* på omverdensproblemet ville derimod – som jeg forstår det – bestå i på mere definitiv og enstrenget vis at godtgøre at idealismen og skepticisismen ikke kan være korrekt. Dette projekt sætter jeg fra begyndelsen til side som ikke bare uigennemførligt, men uønskværdigt og på en måde inkonsistent, fordi det har antirealistiske implikationer. Det er almindeligt at sige at realisme implicerer skepticisismens mulighed (om end det er omstridt hvor stærkt dette skal forstås). Jeg tolker det altså sådan at realisme implicerer umuligheden af en løsning på omverdensproblemet i streng forstand. Her er jeg interessant nok enig med nogle af mine mest hårdnakkede kritikere, der har hævdet at mine præmisser forhindrer mig i at løse problemet. Jeg mener fortsat at det er en grov overdrivelse at påstå at præmisserne med nødvendighed fører mig i armene på skepticisismen, men medgiver gerne at de sætter grænser for hvor stærk og definitiv en begrundelse man kan give.

Reality Lost and Found adskiller sig fra stort set alle tidligere danske bøger om emnet ved ikke at søge løsningen på omverdensproblemet. Sådan spiller det filosofiske klaver ikke. Som på andre områder må man også ved behandlingen af omverdensproblemet foretage en nøjsommelig afvejning af

¹ Måske skyldes en del af kritikken af mit projekt at man generelt har sværere ved at tillægge fundamentale intuitioner vægt når det gælder omverdenserkendelsen end når det f.eks. etik eller politiske filosofi. I det sidste tilfælde underforstås det ofte at selve emnet – hvad der er godt, rigtigt og retfærdigt – er bestemt af vore intuitioner, og der ikke er nogen dybere instans at stå til regnskab for. Når det gælder omverdensproblemet, kræver man derimod en yderligere retfærdiggørelse intuitioner vi har, en mere dybtgående rekonstruktion af deres rationale – og anser påstanden om at de skulle være fundamentale begrundelseskilder for urimelig. Dette er forståeligt og i nogen grad sagligt begrundet. Alligevel forekommer det mig at man måler områderne med (for) forskellige alen.

grunde og intuitioner, forholde sig til detaljerne i en række meget forskelligartede synspunkter og forblive åben over for udviklinger af modpositionerne.

Klawonn bruger dog tilsyneladende ordet ”løsning” i en ret svag betydning, ifølge hvilken det er tilstrækkeligt at man i det hele taget kan begrunde realismen, dvs. sandsynliggøre at virkeligheden er som vi tror den er. Det er rigtigt at jeg tilstræber noget sådant. Et mindre ambitiøst svar på omverdensproblemet ville være utilfredsstillende. Det ville ikke blot være defensivt, men betyde en *de facto* overgivelse til skepticisme. Men som en del kommentatorer har bemærket – og som Klawonn selv påpeger (og finder problematisk) – er mit forsvar for realismen ikke desto mindre meget forsigtigt.² Dels er den fundamentale begrundelse jeg ser mig i stand at levere ikke specielt stærk. Dels er den form for ”sandsynliggørelse” jeg appellerer til af en noget speciel art. Og dels er den samlede begrundelse for realismen altså sammensat af en række forskellige komponenter, herunder de påviste svagheder ved en lang række antirealistiske positioner. Implicit i min argumentation er en slags pessimistisk metainduktion: det forhold at antirealismen igen og igen har givet anledning til de samme alvorlige problemer, trods skiftende betoning og retorisk klædedragt, gør det sandsynligt at antirealisme generelt er et urimeligt standpunkt. Den induktive begrundelse er dog ikke *så* stærk, da jeg samtidig påpeger at antirealistiske positioner i nogle henseender er ganske forskellige, og det ikke er givet at de alle er lige svage. Så enten må man begrænse konklusionen til at gælde for bestemte undertyper af antirealisme, eller også fremstår den mindre solidt begrundet.

En svag, men tilstrækkelig begrundelse

Lad mig uddybe. Min samlede begrundelse for realismen inkluderer bl.a. forskellige former for fænomenologisk og empirisk evidens, historiske og antropologiske fakta om tankeformers, teories og begrebers stabilitet og rodfæstethed, slutning til den bedste forklaring af både videnskabeligt

² Se f.eks. Finn Collins anmeldelse ”Robust realisme forsigtigt forsvaret”, KRITIK 172 (2004), s. 75-78

beskrevne og dagligdags fænomener samt muligheden af at have viden uden at leve op til strenge internalistiske krav. Jeg kunne som de fleste andre fortalere for realisme have ladet det blive derved og blot appellere til at denne samlede ”pakke” virker langt mere plausibel end alternativerne. Men jeg er klar over at en meget radikal antirealist – som ganske vist er en intellektuel konstruktion, snarere end en virkelig modstander, men ikke desto mindre relevant for begrundelsesproblematikken – vil stille det mere fundamentale spørgsmål *med hvilken ret* vi opfatter pakken som overlegen. Hun vil mistænke os for at lægge interne, betingede kriterier til grund for den eksterne, fundamentale vurdering af pakken og således måle realismen med realistiske alen.

Dermed tvinges jeg til at tage spørgsmålet om metabegrundelse op. Og her bliver jeg, som alle der har beskæftiget sig seriøst med emnet, nødt til at nøjes med noget der ud fra mere lokale begrundelsesstandarder må virke tyndt. Når det kommer til den mest fundamentale form for begrundelse,³ ser jeg intet alternativ til at gribe til en slags pragmatiske principper. Det er rigtigt at vi ikke kan vide om de giver os en (epistemisk) tilstrækkelig grund til at tro at realismen er sand snarere end det modsatte. Men de gør det *rationelt* for os at tro det. Og det er samtidig *muligt* at de ikke blot er pragmatiske, men genuint epistemiske, altså sandhedsbefordrende principper.

Sideløbende med de pragmatiske overvejelser opererer jeg med en idé om at man kan tillægge bestemte scenarier en vis epistemisk sandsynlighed alene ud fra deres intrinsiske egenskaber (RLF 329ff.). Som jeg dokumenterer i bogen, er det en meget udbredt idé, og jeg tror også at Klawonn selv implicit anerkender den (bl.a. fordi den er typisk for erkendelsesteoretisk internalisme, som Klawonn tydeligvis er tiltrukket af). Jeg har høstet megen kritik for at lufte tanken om at virkeligheden har en tilbøjelighed til at være simpel, at der er en slags hierarkisk orden i de mulige verdener etc. Men kritikerne bør huske på dels at jeg selv er den første til at påpege det besynderlige heri (RLF 331), dels at det er almindeligt og tilsyneladende respektabelt at hylde synspunkter der unægtelig har denne konsekvens, så længe man blot undlader at drage den.

³ Eller jeg skulle måske snarere sige *initialbegrundelsen*. Da jeg insisterer på at den også skal opfylde eksternalistiske krav for at gælde for virkelig begrundelse, kan den næppe siges at være egentligt fundamental. Men det er den eneste form for begrundelse der gives i udgangspunktet, hvad jeg kalder den ”oprindelige epistemiske situation”.

Det er tilsyneladende mere legitimt at nøjes med at sige ting som at realistiske forklaringer har en ”høj antecedent sandsynlighed”,⁴ eller at hvis ”videnskaben virkelig er et rationelt foretagende, for så vidt som en vis evidens virkelig gør én hypotese mere sandsynlig og en anden mindre sandsynlig ... så må der være ... a priori-principper for tilskrivelsen af intrinsiske sandsynligheder.”⁵ Jeg har altså dristet mig til at udtrykke hvad der nærmere ligger i sådanne synspunkter.

Nogle vil måske sige at jeg dermed har afsløret at den gængse begrundelse for realisme hviler på sand, og at ideen om intrinsiske, rent epistemiske sandsynligheder er aldeles uholdbar. Det er dog ikke min tolkning af situationen. At bestemte scenarier har en højere intrinsisk sandsynlighed end andre *er* en meget stærk og meget udbredt intuition, og jeg mener det vil have en for høj pris at opgive den. I stedet må vi acceptere at vores indsigt i hvad der gør vores gode grunde gode er begrænset. Det er også en gennemgående tanke i *RLF*: vi kan have viden om omverdenen, men vores metaerkendelse er mere begrænset – hvilket heldigvis ikke behøver at undergrave vores ”almindelige” erkendelse. Realismen bygger (bl.a.) på en fundamental, ikke videre analyserbar indsigt, som dog kan belyses og artikuleres ved at formulere den på alternative, men ækvivalente måder, f.eks. ved hjælp af begreberne om mulige verdener eller tendenser. Sådant set minder realismediskussionen om diskussionerne om bevidsthedens, intentionalitetens og tidens natur: man ender med at henvise til evidente, men samtidig gådefulde grundforhold. Og man forsvarer sig ved at påpege at det vil have større omkostninger – i form af metafysiske urimeligheder – at benægte disse grundforhold.⁶

Mere eller mindre indblysende principper

Klawonn og jeg er enige om at vi har brug for a priori-principper. Vi er også enige om at der formentlig findes sådanne principper. Til gengæld er vi uenige

⁴ Bruce Aune: *Knowledge of the External World*. London 1991, 192ff.

⁵ Richard Swinburne: *Epistemic Justification*. Oxford 2001, 122

⁶ Jeg er klar over at denne strategi også er diskutabel. Man kunne måske indvende at den også er latent antirealistisk, da den jo gør vores common sense eller ideal om refleksiv ligevægt til kriterium for virkelighedens beskaffenhed. Det er endnu et eksempel på at overvejelserne i *RLF* på ingen måde kan gøre krav på at have afsluttet diskussionen. Hvor et problem finder en slags løsning, vokser nye problemer frem.

om deres status. Og vi er specielt uenige om hvilke specifikke principper man bør satse på i forsøget på at håndtere omverdensproblemet.

Klawonn anser *den tilstrækkelige grunds princip* for den bedste kandidat. Jeg betjener mig da også selv af princippet, eftersom et centralt argument i *RLF* er at realismen udgør den bedste forklaring på vore oplevelser, deres struktur og succesen af de teorier vi opstiller herudfra. Alligevel anser jeg det for en mindre oplagt kandidat til rollen som *fundamentalt* princip (denne kritiske tilføjelse har tilsyneladende fået en del kommentatorer til at overse hvilken central rolle slutning til den bedste forklaring trods alt spiller i min argumentation). Den tilstrækkelige grunds princip har en kompleksitet og vidtløftighed som gør det mere naturligt at opfatte det som funderet i mere simple principper eller indsigter.

A priori-principper kan være mere eller mindre indlysende. Det er ekstremt indlysende at intet udsagn på én gang kan være både sandt og falsk. Det er særdeles indlysende at en ting ikke på én gang kan være både rød og grøn over det hele, selv om der næppe ligger nogen logisk modsigelse i det sidste. I nogle tilfælde indser man principperne uden tøven. I andre mener man først at se alternativer, som man dog efter nærmere eftertanke når frem til at anse for illusoriske. Jeg mener klart at den tilstrækkelige grunds princip tilhører den sidste kategori. Det virker umiddelbart let at tænke sig at noget sker eller eksisterer uden nogen yderligere grund. Men selv om de fleste af dagens filosoffer anser dette for en reel mulighed – ja selv om mange endog vil hævde at det faktisk gælder for den fysiske verden som helhed – vil jeg gerne medgive at der kan være tale om en illusion. Den opstår måske fordi man undlader at *gennemtænke* scenariet, fordi man implicit opfatter det der sker eller eksisterer som en slags *causa sui* eller fordi man underforstår at det alligevel har en yderligere grund. Men med disse overvejelser er jeg jo i gang med at vurdere forskellige mulige (eller rettere *muligt* mulige⁷) scenarier i forhold til hinanden – formentlig under anvendelse af mere fundamentale a priori-principper!

Et princip der afviger så markant fra de uproblematiskke mønstreksempler på a priori-principper er næppe velegnet til at imødegå en

⁷ ”Muligt” refererer her til epistemisk mulighed.

ekstrem skepticisme. Det forekommer umiddelbart mindre langt ude at benægte den tilstrækkelige grunds princip end at benægte eksistensen af en uafhængig omverden – så vi risikerer at havne en situation hvor vi, frit efter Wittgenstein i *Über Gewißheit*, giver en begrundelse der er mindre overbevisende end det udsagn vi ønsker at begrunde! Man kan diskutere om a priori-principper generelt er epistemisk privilegerede i forhold til f.eks. erfaringsbaseret erkendelse og måske ligefrem ubetvivlelige (mere herom nedenfor). Hvad der betyder mere i denne sammenhæng er at princippernes krav på at være ubetvivlelige – eller blot indlysende – under alle omstændigheder svækkes, jo mere specielt og substantielt de fortolkes. De uproblematiske eksempler på a priori-principper er formelle og nærmest trivielle. Allerede principper som ”ingen ting kan på én gang være grøn og rød over det hele” er kontroversielle, selv om de heller ikke er til megen hjælp hvis man vil blive klogere på verdens indretning. Og når det gælder om at imødegå skepticiseringen har man brug for en meget specifik og substantiel version af den tilstrækkelige grunds princip. Ellers vil man højst kunne udelukke at der ikke skulle være nogen som helst årsag til at vi oplever det vi gør, men ikke f.eks. Descartes’ dæmon-scenarie eller Berkeleys teori om oplevelsernes guddommelige ophav.

Klawonn hælder karakteristisk nok til en version af den tilstrækkelige grunds princip der minder om det de klassiske rationalister opererede med. Ikke blot har alt en grund, men grunden skal være tilstrækkelig i den forstand at der skal være en ”punkt-til-punkt-korrelation” mellem dens beskaffenhed og årsagens ditto (”Virkeligheden tabt på gulvet” [s. 5]). Jeg vil heller ikke afvise at denne version af den tilstrækkelige grunds princip kan indses at gælde a priori. Som Klawonn påpeger, kan ideen om en punkt-til-punkt-korrelation siges at være implicit i ideen om grundens tilstrækkelighed. Men jeg er langt fra sikker på at det forholder sig sådan.

Umiddelbart virker det let at forestille sig at simple årsager kan have meget komplekse virkninger. Der synes ligefrem at være eksempler fra den virkelige verden. En beskeden påvirkning af en lille stykke beriget uran kan få byer til at synke i grus, og en meget simpel, rumligt begrænset ansamling af materie kan (via *The Big Bang*) blive årsag til galaksehobe, verdenskrige og tysk

skattelovgivning. Det er klart hvad Klawonn vil sige til sådanne eksempler: i virkeligheden – når man ser nærmere efter – er der samme grad af kompleksitet i årsagen som i virkningen. Man ser blot bort fra årsagens indre kompleksitet eller fra de komplekse rammebetingelser (f.eks. naturlove og naturkonstanter) som skal være opfyldt for at årsagen virkelig er tilstrækkelig til at fremkalde den pågældende virkning. Det er bl.a. også derfor jeg ikke vil afvise at princippet gælder a priori. Men som nævnt er jeg på den anden side ikke overbevist om dets gyldighed. Jeg finder det påfaldende at man hele tiden tvinges ud i en diskussion om dets nærmere indhold og begrundelse.

Selv om man medgiver at den tilstrækkelig grunds princip rummer et krav om at årsag og virkning skal være strukturelt ækvivalente, så er dette stadig et meget vidt begreb, og kravet kan tænkes opfyldt på mangfoldige måder. Man kan korrelere hvert eneste atom i universet med et (meget!) lille udsnit af det rum som er omsluttet af min skrivebordsskuffe. Det er meget let – ofte *for* let – at finde strukturel ækvivalens mellem mange forskellige ting. Hvis ækvivalensen skal være signifikant, må der stilles yderligere krav til naturen af strukturmomenterne (vel sagtens et krav om at de har en tilstrækkelig grad af objektivitet og ontologisk selvstændighed, dvs. at deres identitet ikke alene beror på vore *ad hoc*-beskrivelser). Men hvad man vælger at opfatte som et ”ægte” strukturmoment kan meget vel afhænge af ens fordomme om hvad der i det hele taget kan være kausalt virksomt.

Klawonn vil formentlig ikke stille krav om at grunden skal besidde rumlig eller på anden måde materiel kompleksitet. Det må være nok at den er tilstrækkeligt *kvalitativt* righoldig. Men dette viser dels hvor diskutabel – og lidet indlysende – de nøjagtige implikationer af princippet er. Dels viser det at princippet i Klawonns fortolkning næppe formår at udelukke de alternative forklaringer. Der må – eller kan – gælde det samme for dem som for de ordinære kausalforklaringer, hvor årsagen fremstår meget simpel i forhold til virkningen: enten er de relevante egenskaber skjult for os, eller også har de en særlig kvalitativ righoldighed som sætter dem i stand til at matche virkningens kvantitative mangfoldighed.

Subjektive principper med objektiv gyldighed

Jeg støtter mig i *RLF* til et princip om at tingene alt andet lige tenderer til at være som de synes at være. Anderledes sagt: det er *prima facie* sandsynligt at tingene er som de synes at være. Heraf følger at hvis noget forekommer én at være på en bestemt måde, er man *prima facie* begrundet⁸ i at mene at det *er* således (jf. *RLF* s. 325). Klawonn betegner det som ”sandsynlighedsprincippet” (”Virkeligheden tabt på gulvet”, [s. 3]. Jeg har svært ved at se hvordan man kan komme uden om at tildele dette princip en meget fundamental status. Det er forudsat i hele diskussionen om den tilstrækkelige grunds princip, hvor man jo til stadighed støtter sig til hvordan det synes at forholde sig.

Når Klawonn finder sandsynlighedsprincippet problematisk, skyldes det nok ikke så meget dets indhold – selv om han med rette påpeger at det har besynderlige metafysiske implikationer – men snarere at tillægger mig et mere pessimistisk syn på dets gyldighedsprætention end jeg faktisk har. Ifølge Klawonns udlægning hævder jeg at hvis noget *blot forekommer* én at være på en bestemt måde – dvs. hvis der foreligger en *rent* subjektiv tilstand uden nogen som helst relevant relation til den objektive sfære – så giver det *ikke desto mindre* en øget sandsynlighed for at det objektivt forholder sig sådan som det forekommer én. Dette ville selvfølgelig være et helt urimeligt synspunkt. Klawonn forstår mig som en ekstrem subjektivist eller immanensfilosof, der først kapper alle bånd til den objektive sfære, for så alligevel at hævde en mystisk forbindelse hertil. Det er en typisk kritik af subjektbaserede og i bred forstand ”repræsentationalistiske” teorier som min. F.eks. har man ofte beskyldt Descartes, Locke og andre for at etablere en ”perceptionskløft” som de på de givne præmisser (: at vi kun har direkte kendskab til vore egne oplevelser) ikke *kan* slå bro over.

Det er imidlertid en vigtig pointe i *RLF* at denne indvending ikke rammer en mere sofistikeret repræsentationalisme som min egen.⁹ Ikke mindst fænomenologien har lært os at oplevelser ikke *bare* er subjektive, eller i hvert

⁸ ”Begrundelse” refererer ikke her til den egentlige, eksternalistiske begrundelse, men dens internalistiske modstykke.

⁹ Det kan desuden diskuteres hvorvidt indvendingen rammer teorier som Descartes’ og Lockes. En passende ”barmhjertig” fortolkning vil nok tilskrive dem en position i stil med min egen.

fald ikke behøver at være det. Deres *indhold* kan være objektivt. *Genstande* for perception eller tænkning fremtræder normalt *ikke* som subjektive størrelser. Dermed er der åbnet mulighed for at oplevelserne kan transcendere sig selv, at de kan have objektiv signifikans og reference. *Prima facie* synes det mest rimeligt at antage at de *har* objektiv reference, dvs. at tage dem *at face value* så længe intet taler herimod (her gør jeg vist allerede brug af sandsynlighedsprincippet – men det viser blot hvor fundamentalt og intuitivt det er!).

Dette gælder også vor erkendelse af a priori-principperne. De erkendes i en subjektiv akt, men erkendes *som* havende objektiv gyldighed. Klawonn og jeg er altså helt enige om dette. Det er kun fordi jeg tillægger principperne denne egenskab at det overhovedet giver mening at appellere til dem. I modsat fald ville jeg, som Klawonn træffende bemærker, havne i en kantiansk position, ifølge hvilken principperne ikke har gyldighed for virkeligheden i sig selv.

Der er dog et par ting at tilføje som måske sætter grænser for enigheden. For det første: oplevelsernes evne til at transcendere sig selv og træde i relation til noget objektivt eksisterende er en intrinsisk, *sui generis* egenskab som ikke umiddelbart kan "oversættes" til objektiv sandsynliggørelse. Det skal ikke forstås sådan den ikke er *relevant* for den objektive sandsynlighed (eller rettere for estimeringen af denne); var dette tilfældet, ville jeg leve op til Klawonns kompromitterende (fejl)fortolkning af mig. Men én ting er at sige at hvis det forekommer mig at der er en fugl på plænen eller at $12 + 17$ er 29, så er det *prima facie* sandsynligt at det forholder sig sådan. Det er fundamental, epistemisk sandsynlighed som ikke i sig selv siger noget om de konkrete relationer mellem oplevelsen og omgivelserne. (Pointen er netop at den ville bestå selv i en verden hvor der f.eks. ikke var fugle eller plæner). Noget ganske andet er at sige at en bestemt metode anvendt under bestemte omstændigheder fører til sande overbevisninger i 99 % af tilfældene. Det sidste er udtryk for hvad jeg (i netop denne sammenhæng måske lidt vildledende) kalder en objektiv (og undertiden også, mindre vildledende, en frekventiel eller statistisk) sandsynlighed. Forskellen mellem de to viser sig bl.a. ved at den epistemiske sandsynlighed vanskeligt lader sig udtrykke

kvantitativt. Vi kan ikke sige noget mere præcist om udfaldsrummet. (Denne erkendelsesmæssige begrænsning gør jeg en dyd ud af i *RLF*: det virker intuitivt urimeligt at ethvert logisk muligt scenarie er lige sandsynligt relativt til det at opleve en fugl på plænen – på samme måde som det virker urimeligt at en erfaring af en rød nissehue skulle bekræfte udsagnet ”Alle ravne er sorte” i samme grad som en erfaring af en sort ravn (jf. Hempels paradoks)).

Relationen mellem den subjektive evidens og den objektive sfære er desuden forholdsvis løs. Der er ingen *garanti* for at tingene er som de synes (man kan diskutere om dette også gælder for a priori-erkendelsen; mere herom senere). Dette gør det muligt at fastholde et stærkt realisme-begreb, ifølge hvilket virkeligheden må være uafhængig af alle former for evidens. Det kan dog diskuteres om ikke jeg med min anerkendelse af et støtteprincip som forbinder den subjektive og den objektive sfære allerede støder an mod min egen realismedefinition. Det kan især virke sådan når jeg formulerer konsekvenserne af synspunktet i ”objektive” termer, f.eks. ved at sige at virkeligheden tenderer mod at være som den synes. Det er et forhold jeg er blevet opmærksom på efter jeg skrev *RLF*. Jeg må nok give mine kritikere ret i at der er grænser for *hvor* kraftigt man kan betone virkelighedens uafhængighed hvis problemet overhovedet skal kunne håndteres. (Jeg er allerede inde på noget lignende mod slutningen af *RLF*, hvor jeg f.eks. taler om bevidsthedens og virkelighedens ”kompatibilitet” (s. 463), dog uden at drage de fulde konsekvenser heraf). Men jeg vil fastholde at det stadig er en ganske løs relation (og tilstrækkeligt til at bevare et stærkt realisme-begreb), så længe det følger af synspunktet at det *kan* forholde sig anderledes end det synes, og dermed at man f.eks. faktisk kunne befinde sig i et skeptisk scenarie.

For det andet: *hvordan* en psykisk tilstand alene i kraft af sit fænomenologiske indhold kan vise ud over sig selv, betyde noget og referere forbliver en gåde. Nøglen til problemet om ”initialbegrundelsen” skal formentlig søges i selve *intentionaliteten*. Hvis vi kunne nå til en dybere forståelse af hvordan noget kan repræsentere noget andet – eller simpelthen lade noget komme til syne som noget – ville det også blive lettere at forstå hvordan det kan have en fundamental begrundelsesværdi, dvs. være en fundamental form for *evidens*, hvis epistemiske status ikke afhænger af dets

(ikke umiddelbart tilgængelige og derfor initialbegrundelsesirrelevante) objektive kontekst. Dette er også et forhold jeg på det seneste er blevet mere opmærksom på. Jeg blev oprindeligt sporet ind på realismediskussionen via min beskæftigelse med betydning og intentionalitet.¹⁰ Nu har beskæftigelsen med realismen ført mig tilbage til udgangsspørgsmålet om betydningens ultimative grundlag.

Ufejlbarlig erkendelse med begrænset potentiale

Klawonn mener at vor indsigt i hvad der er muligt og umuligt er ”uden fejlkilder” (”Virkeligheden tabt på gulvet” [s. 4]). Der er meget som taler imod at tildele a priori-erkendelsen denne status, og selv dens mest entusiastiske fortalere har da også distanceret sig fra den traditionelle idé om ufejlbarlighed.¹¹ Der er utallige eksempler på udsagn der er blevet betragtet som a priori-sandheder, men siden har vist sig næppe at være det. Euklids parallelaksiom, Descartes’ tese om at vore begreb om Gud må være forårsaget af Gud selv og Freges logicisme er blot nogle af de mest prominente eksempler. Matematik og formel logik hører så vidt jeg er orienteret til de mest fejlplagede videnskaber, hvor korrektioner hører til dagens orden.

Klawonn vil måske indvende at disse eksempler handler om *tilsyneladende* a priori-indsigt. Der er jo netop ikke tale om indsigt i *virkeligt* mulige eller nødvendige forhold. Men et sådan svar er for letkøbt. Man kan jo sige noget lignende om almindelig perception. Udtryk som ”se” og ”høre” er jo *successord*: man kan kun siges virkelig at se eller høre noget såfremt det virkelig eksisterer. Ellers bilder man sig blot ind at se eller høre det. Men så længe forskellen på indbildt og virkelig perception ikke afspejler sig i deres fænomenologiske indhold, dvs. så længe de kan være kvalitativt identiske, er denne pointe rent sproglig og uden erkendelsesteoretisk værdi. Problemet forskydes blot en smule: det drejer sig nu i stedet om at man kan fejl med hensyn til hvorvidt man har en ægte a priori-erkendelse.¹²

¹⁰ I min tyske doktorafhandling *Verfahren oder Gegebenheit? Zur Sinnfrage in der Philosophie des 20. Jahrhunderts* (Tübingen 1997).

¹¹ Se f.eks. Laurence Bonjour: *In Defence of Pure Reason*. Cambridge 1998, s. 110ff.

¹² Et lignende synspunkt er fremsat af Laurence Bonjour i *Epistemology*. Lanham, MA, 2000, s. 96f.

Jeg vil alligevel ikke afvise at der kan være noget om at a priori-erkendelsen i en vis henseende er ufejlbarlig. Måske er der en særlig kvalitet forbundet med at ”være ved sagen selv”, således at en a priori-indsigt er kvalitativt forskellig fra de tilfælde hvor man blot bilder sig ind at indse noget. Måske smitter objektets – ontologiske – nødvendighed af på erkendeakten og genererer en tilsvarende epistemisk nødvendighed. Måske gælder der faktisk det samme for vores fundamentale a priori-indsigter som for vor umiddelbare erfaring: der er ingen kløft imellem subjekt og objekt, og dermed heller ingen mulige fejlkilder. Det er noget vanskeligere at forstå hvorfor det skulle være sådan for a priori-erkendelsens vedkommende, da subjekt og objekt i dette tilfælde er langt mindre intimt forbundne (de tilhører ligefrem forskellige ontologiske regioner). Men der *er* nok noget om snakken, selv om det igen kan være svært at forstå hvordan der kan være det. De fleste der har prøvet at indse et elementært logisk, matematisk eller formal-ontologisk forhold vil kunne bevidne at man i og med at man oplever noget som nødvendigt også oplever at selve erkendelsen besidder en særlig nødvendighed. Objektets natur afspejler sig direkte i den subjektive erkendeakt. Hermed er vi igen fremme ved intentionaliteten som det grundlæggende og gådefulde fænomen der udgør nøglen til mange andre filosofiske problemer.

Igen må jeg dog tilføje nogle ting som nok vil distancere mit synspunkt fra Klawonns. For det første virker det mest rimeligt at tale om ufejlbarlighed i forbindelse med meget enkle a priori-erkendelser, hvor man forholder sig til objektet (sagforholdet) i en simpel akt – f.eks. når man konkluderer at $2 + 2 = 4$ eller ingen ting på kan være både rød og grøn over det hele. Indsigter i mere komplekse forhold kan formentlig også besidde samme kvalitet, men her spiller potentielle fejlkilder som hukommelse, koncentration, kendskab til og fastholdelse af de relevante definitioner etc. en langt større rolle. Måske knytter den ”forsikrende” kvalitet, oplevelsen af at være ved sagen selv, sig kun til de enkelte slutninger og ikke ræsonnementet som helhed. For det andet er der – ligesom når det gælder erkendelsen af ens egne bevidsthedstilstande – mulighed for *fejlbeskrivelse*. Måske anvender man ikke de rette begreber, måske er man uopmærksom på relevante aspekter af objekter, og måske forledes man til at fejlbeskrive sin indsigt (eller ikke-indsigt) fordi man på forhånd

ønsker at nå til et bestemt resultat. Erkendelsen af den 1. ordens a priori-indsigt kan – i modsætning til denne indsigt selv – være teoriladet! Og for det tredje er det sjældent nok at kunne indse gyldigheden af et princip. Dets nærmere implikationer og anvendelsesområde kan stadig være uafklaret – ofte formår man ikke erkende dem med samme grad af sikkerhed. F.eks. kan man kan godt hævde at Euklid faktisk indså en ægte nødvendighed da han nåede frem til parallelpostulatet. Men han var ikke klar over at det ”kun” gjaldt for en bestemt type rum.

Faktisk forekommer det mig at den diskussion Klawonn og jeg har om den tilstrækkelige grunds princip eksemplificerer den tredje begrænsning. Vi er ikke så meget uenige om hvorvidt princippet i det hele taget gælder som om dets nøjagtige anvendelsesområde og konsekvenser. Så længe sådanne spørgsmål om princippernes signifikans forbliver åbne, er der grænser for hvor megen nytte man kan drage af dem i en fundamental erkendelsesteoretisk sammenhæng. Det er også påfaldende at Klawonn bruger formuleringer som ”at man måske kunne forestille sig” og ”det kunne tænkes”. Han underforstår tilsyneladende også at de a priori-indsigter han påberåber sig er diskutabile; at man har at gøre med et område der må og skal udforskes nærmere, snarere end et helt umiddelbart indlysende forhold. Det bekræfter min pointe: selv om der findes ufejlbarlig a priori-erkendelse, vil den filosofiske anvendelse af den være præget af fejlbarlighed.

Mindre grundlæggende, men tungtvejende argumenter

Det er forståeligt at Klawonn især fokuserer på kapitel III.3 i *RLF*, hvor jeg forsøger at give en initial- eller metabegrundelse, og hvor mine overvejelser får en noget spekulativ og mindre skråsikker karakter. Det er rigtig nok omdrejningspunktet i bogen, og som antydnet ovenfor er jeg sågar siden hen kommet til at anse det for endnu mere centralt – den internalistiske del af projektet, som jeg bevidst prøver at underspile i bogen, burde nok have haft større vægt. På den anden side bør man ikke undervurdere betydningen af hele den empiriske (psykologiske, antropologiske etc.), fænomenologiske og eksternalistiske overbygning som udgør min hovedbegrundelse for realismen og tjener til at tilbagevise de mere populære former for antirealisme.

Argumentationen i *RLF* har ikke form af en lang betingelseskæde der i et og alt afhænger af sit første og som så ofte svageste led. Den er klynge af tættere og løsere forbundne eller sideordnede overvejelser, der for manges vedkommende retter sig mod forskellige synspunkter. Og for næsten alle overvejelserne gælder det at de ikke kan gælde som definitive, da der er plads til yderligere diskussion om deres forudsætninger og indhold.

Det kan lyde som en dårlig undskyldning når jeg siger at de vanskeligheder jeg unægtelig løber ind i dels skyldes min vilje til at gå til problemets rod og formulere og acceptere konsekvenserne af mine synspunkter, dels ligger i sagens natur – i en verden der, som realismen hævder, er uafhængig af vore begreber og erkendekriterier, vil det notorisk være svært at give definitive svar på de erkendelsesteoretiske grundproblemer. Men netop sådan mener jeg at det forholder sig.